כותבים אותו **סתם**, רק "אדר", ואילו **אדר שני** כותבים אותו "אדר **תניין** [שני]."

א שנינו במשנה שבחמישה עשר באדר **מתקנין את הדרכים ואת החובות ואת מקוות המים ועושין כל צרכי רבים.** ומפרשים, **אלו הן צרכי רבים: דנין דיני ממונות ודיני נפשות, ודיני מכות.** ועוסקים בעניינם של **הפודין ערכין וחרמים והקדישות. ומשקין את הסוטה, ושורפין את הפרה** אדומה כדי **להשתמש** באפרה **לטהרת טמא מת, ועורפין עגלה ערופה, ורוצעין עבד עברי, ומטהרין את המצורע, ומפרקין את המנעל** (המנעולים) שהיו עושים **מעל גבי** בורות **המים** בחורף, שמהם יהיו לוקחים מים לכל בקיץ, **ואין מחזירין אותו** שוב עד תחילת החורף. **תמן תנינן** [שם במשנה במועד קטן שנינו] אף שאסורה עשיית מלאכה שאינה בגדר 'דבר האבד' בחול המועד, **משקין** את **בית השלחין** (שדה המושקית על ידי אדם ואינה מסתפקת במי גשמים), **ומציינין** (עושים ציון, סימן) באמצעות סיד **על הקברות** אף בחול המועד. [שואלים: וכי **לא כבר עיינו** את הקברות **מאדר,** כפי ששנינו במשנתנו, ולמה צריך לציינם שנית? **תיפתר** [תיתרץ] לך שאלה זו שמדובר באופן **שירד שטף של גשמים** לאחר ציונם באדר **ושטפו** את הציונים מעל הקבר.

עוד שנינו במשנה במועד קטן שיוצאין בחול המועד **אף על הכלאים** ושואלים: וכי **לא כבר יצאו מאדר** על הכלאים, וכפי ששנינו במשנתנו? ומשיבים: **תיפתר** [תיתרץ] לך שאלה זו באופן **שהיתה השנה אפילה** (מאוחרת), שאחרו הצמחים לצמוח בה, **ואין הצמחין ניכרים** עד חול המועד.

ב ובענין ציון הקברים שעסקנו בו, שואלים: **מניין,** מהו המקור לצורך **בציון** הקברים? ומשיבים: אמר **ר' ברכיה** בשם **ר' יעקב בר בת יעקב בשם ר' חנייא** מהמקום הקרוי **ברת חוורין, ור' יוסה אמרי לה** [אמר אותה] **בשם ר' יעקב בר אחא בשם ר' חנייא דברת חוורין,** ואילו **ר' חזקיה ור' עוזיאל בריה דרב חנייא דבית חוורן** אמרו **זאת בשם ר' חנייא דבית חוורן,** כולם אומרים שהראיה היא ממה שנאמר במצורע **"טמא טמא יקרא"** (ויקרא יג, מה) — **כדי שתהא הטומאה** (הדבר הטמא, המצורע) כאילו **קוראה לך בפיה ואומרת לך פרוש.** וכשם שהמצורע מודיע לכולם שהוא טמא, כך יש לציין את הקבר, שהריהו כמודיע בכך על טומאתו. רמז נוסף מן הכתוב מביא **ר' אילא בשם ר' שמואל בר נחמן,** נאמר: **"ועברו העוברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון"** (יחזקאל לט, טו), הרי מפורשת בכתוב החובה להקים ציון על הטומאה. אכן מכתוב זה אפשר ללמוד פרטים נוספים בדרך מדרש הלכה. ומה למדים מכאן? נאמר **"עצם"** והמשך נאמר **"ובנה אצלו ציון" — מכאן שמציינין על העצמות** שמצאו. מה שנאמר **"אדם" — מיכן** [מכאן] **שמציינין על השדרה והגלגולת** שנמצאו, אף שהם עצם אחת בלבד, ומשום שהם רובו של אדם. **"ובנה" — מיכן** [מכאן] **שמציינין על גבי אבן קבועה** את הסימנים הללו לטומאה. **שאם אומר את** שמציינים אף **על גבי אבן תלושה — אף היא** יכול שתהא אותה אבן **הולכת,** כלומר, תזוז ממקומה או שיזיזו אותה, **ותהא מטמא** שלא כדין **במקום אחר,** והמקום ההוא אינו מקום ההלכה. לכן צריך שיהיה הציון דווקא על גבי אבן קבועה, שלא תזוז ממקומה. עוד נאמר **שם "אצלו",** וכונתו **למקום טהרה.** שלא יהיה הציון על גבי המקום הטמא, אלא סמוך לו, במקום טהור. **"ציון" — מיכן** [מכאן] **לחובת הציון** עצמו. ובאותו ענין שנינו עוד: **ומצא אבן אחת מצויינת, אף על פי שאין מקיימין כן,** כלומר, לכתחילה אין מציינים את מקום הטומאה על גבי אבן אחת, אלא בסימון שתי אבנים, מצידי מקום הטומאה, אבל בכל זאת **המאהיל עליה טמא. שאני אומר** (מניח) שהיה **מת מצויין והיה נתון תחתיה** תחת האבן הזו. ואולם **אם היו שתים,** שתי אבנים שיש עליהם ציון, **המאהיל עליהן** על גבי האבנים **שורפין את הסרה** אחד מדיני טהרת טמא מת (בזמן שבית המקדש קיים) הוא הזאת "מי חטאת" עליו ביום השלישי וביום השביעי לטבילתו. מים אלו היו מי מעיין שנתנו בהם אפר פרה אדומה לאחר שריפתה. פרה זו צריך שתהא כולה אדומה ללא צבע אחר, ותהא תמימה ללא מום, ושלא עלה עליה עול. והריהי נשרפת בהר הזיתים במקום שפך דשן המזבח. במשך הדורות ידוע על שמונה פרות שנשרפו לצורך זה (ראה במדבר יט, ב—יב).

ככל הנראה מדובר ביישוב באזור החורן, במזרח הבשן בין תדמור לדמשק סמוך למבל חוורן המכונה היום בפי הערבים גיבל דרוז. איזור זה היה מיושב ביהודים, ונזכר בין גבולות ארץ ישראל ביחזקאל (מז, טז). כמו כן הוא מוזכר במשנה כאחד מן המקומות בו היו משיאים משואות להודיע על קידוש החודש (ראש השנה פ"ב מ"ז).

מסורת הש"ס

א. ירושלמי מו"ק א,ב (פ,ב) (כל הענייון). פסיק"ז שמות ל.

ב. משנה מו"ק א,א. ירושלמי שביעית ו,ב (לו,ד). ילק"ש תורה תרנח.

ג. בבלי מו"ק ו,א.

ד. ירושלמי מע"ש ה,א (נה,ד). סוטה ט,א (כג,ג). ילק"ש תורה תקנב. ועיין בבלי מו"ק ה,א.

ה. בבלי מו"ק ה,א (בשינוי).

ו. עיין תוספתא א,ה.

ז. בבלי מו"ק ה,א.

ח. תוספתא א,ה.

גרסות

מתקנין את הדרכים בההגר"א: **מתקנין את הדרכים תמן תנינן משקין בית השלחין וכו'.**

דברת חוורין בכתי"מ: **דבית חוורין.**

אם אומר את ע"ג אבן תלושה בהגהת כתי"מ: **אם את אמר על גבי אבן מטולטלת.**

אצלו למקום טהרה בהגהת כתי"מ: **אצלו מכאן למקום טהרה.**

מת מצויין והיה נתון תחתיה בכתי"מ: **מת קטן היה נתון תחתיה** בההגר"א: **מת היה נתון תחתיה.**

לשון

אפילה

מאוחרת. מקור המילה באכדית apālu שמשמעותה — לאחר. מלה זו מופיעה בלשון תורה ולשון חכמים לתיאור יבול ופירות שטרם הבשילו (בתיאור מכת הברד: "וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִלֹת הֵנָּה", שמות ט, לב. ובלשון חכמים: "אוכלין בענבים עד שיכלו דליות שבאוכל אם יש אפילות מהן אוכלין עליהן", ותוספתא שביעית פ"ז הט"ו), בלשון חכמים הושאל הביטוי גם לתיאור שנה בה עונת זריעה התאחרה כתוצאה משינויי אקלים.

החיים

ציון לקבר

ציון הקברות היה נעשה כדי למנוע מכהנים ועושי טהרות להאהיל על הקברות ולהיטמא (בניגוד לנפש שהייתה ציון לכבודו של המת). מלאכה זו נעשתה על ידי שלוחי בית דין בכל שנה ושנה החל מט"ו באדר בכל תום עונת הגשמים, לאחר שבימות הגשמים נמחה הציון הישן והיה צורך בחידושו. הציון היה נעשה באמצעות אבנים שהיו קובעים משני צידי הקבר, ושפיכת סיד ("דיהיוור כעצמות") סביב הקבר לסימון תחומי השטח הטמא (בבלי מו"ק ו,א, מגילה יג,ב. ירושלמי מו"ק פ"א ה"ב. סוטה פ"ט ה"א).

העולם

ברת חוורן

שם מקומו של ר' חוניא. מופיע בירושלמי לעיתים כ'חוורין' ולעיתים 'חוורין' וכן הקידומת לו מופיעה לעיתים כ'דברת', 'דבית', 'בקעת', 'יתי'. בשל דמיון השם היו מי שזיהו אותו עם בית חורון הנמצאת בחלת בנימין על מורדות הרי אפרים. והיו שזיהו אותו עם חירבת חוארה הסמוכה לציפורי בגליל המערבי.

נמצא אבן אחת ומצויינת... היו שתים ומקום שבין שני האבנים היה חרוש. **הרי הן כיחידות ובינתים טהור** — דמסתמא לא היה שם טומאה שאין חורשין מקום הטמא. הכי גרסינן: **ותתחיתן טמא. שמא נתעכל הבשר** — נמצא מטמא טהרות שלא כדין.

תקלין חדתין

הכי גרסינן: **תמן תנינן** — והיא ברישא מועד קטן. ומהדר הכא לפרושי מתניתין דהתם משום שני פרקי דברים דקשיא להו מהכא לתתם. **ומפרקין המנעל כו'** — בדיני חול המועד חשיב לה המשך תקלין חדתין בהשלמות.

קרבן העדה

ומשקין את הסוטות — בודקין אם רואיה לשתות. **ומפרקין את המנעל מעל גבי אימום כו'** — לאו צרכי רבים הוא, אלא סימא דתוספתא הוא. ובחול המועד איירי, דמותר לפרק המנעל מעל גבי הדפוס שאין זה מעשה אומן, אבל אסור להחזירו, שצריך אומן, ואסור במועד. **תמן תנינן** — פרק קמא דמועד קטן. **משקין בית השלחין** ומציינין את הקברות ויוצאין אף על הכלאים בחול. ופריך: **לא כבר עיינו באדר** — כדתנן במתניתין, ולמה צריך תו לציין במועד? **ושטפו** — לציון הראשון, וצריך ציון אחר. **לא כבר יצאו באדר** — ולמה להו לצאת שנית במועד? **ואין הצמחין** — של הכלאים היו ניכרין כולן בחמשה עשר באדר. **מניין** — רמז לציון הקברות מקרא. **טומאה קוראה וכו'** — כלומר, עושים סימנים על הטומאה כדי שיהיה מרגיש ופורש. **ועברו העוברים וגו'** — בנבואת יחזקאל כתיב, שלעתיד יעשו ישראל ציונים על עצמות הפגרים המושלכין. ופשטיה דקרא: הציון הוא שיטלו אותו משם ויקברנו בגיא המון גוג, מכל מקום רמז הוא שבא הכתוב להזהיר וללמד שיהא אדם עושה ציון שיפרישו מפני הטומאה. **עצם** — קדריש כולא קרא. **על העצמות** — אף על פי שנתעכל הבשר. דאכתי מטמא באהל, ואיירי בשיש בהן רובע הקב אף על פי שאינן לא רוב בנין ולא רוב מנין. **על השדרה ועל הגלגולת** — אף על פי שאינן אלא עצם אחד. **על גבי אבן קבועה** — על הקבר. לאפוקי אבן המתגלגל, דהכי משמע לישנא דקרא "ובנה" — שהוא מחובר בבנין. **אף היא הולכת** — ומתגלגלת למקום אחר, ויאמרו שהטומאה היא שם. ומטהרים טמאות ומטמאין טהרות שלא כדין. **למקום טהרה** — מדלא כתיב "ובנה עליו ציון" — משמע שאפילו על מקום טהרה שאצלו מציינין, דאם לא כן אינו מרגיש עד שיבוא על הציון, וכבר נטמאו הטהרות. לכך מרחיקין מקצת, כשיבוא על הציון מרגיש בטומאה שלפניו ואינו הולך לשם. **מכאן לציון** — שעושין סימן. הכי גרסינן: **תני מצא אבן וכו' אף על פי שאינו רשאי** — שהרי צריך להרחיק הציון מן הטומאה כל שהוא, כדפרישית בסמוך. וכשהטומאה תחת האבן הרי כל האבן מטמא באהל. הכי גרסינן: **אני אומר מת קמצוץ והיה נתון תחתיה וכן הוא במועד קטן** — והכי פירושו: מת שמרגלותיו מונחים אצל ראשו ובקבר שלא כדרכו, ולא היה מחזיק מקומו יותר מן האבן הלזו, ואפילו האבן קטן. **קמצוץ** — פירוש: שנקמץ ואינו מחזיק הרבה. וחבירו בפסחים פרק "מיצד צולין" דף פ"ו. **היו שתים** — אבנים מציינות וריוח ביניהן. **עליהן טהור** — שאני אומר מפני הטומאה שביניהן ציינו עליהן. **אם היה חורש בינתיים** — המקום שבין שני האבנים היה חרוש. **הרי הן כיחידות ובינתים טהור** — דמסתמא לא היה שם טומאה שאין חורשין מקום הטמא. הכי גרסינן: **ותתחיתן טמא. שמא נתעכל הבשר** — נמצא מטמא טהרות שלא כדין.

עיונים

ועושין כל צרכי רבים וכו' יש שפירש שכיון שחרש אדר הוא האחרון בחדשי השנה (למנין חודשי השנה המתחיל בניסן), דואגים בית דין לתקן בו את כל הדברים הצריכים תיקון, ומשלימים את הדרוש השלמה, כדי ש"תכלה שנה עם עונשיה". ובודקים את עניני פדיון הקדשות וגביית הערכין והחרמים, כדי שתיגישה הגבייה עם תרומת השקלים לבדק הבית (מאירי). ויש שפירש כעין זה, שעושים את כל הדברים הללו דווקא אז משום שאז הוא סוף שנת החורה, ויש לסיים את בתיקון והשלמתן כל הדברים שלא עסקו בהם במשך השנה (תפא"י). ויש שפירש שכיון שבחודש זה נפנים בית דין לעסוק בתיקון דברים שהתקלקלו בימות הגשמים כמו שיין הקברים ותיקון הדרכים והרחובות, ובהכשרת בורות המים לשימוש הציבור לאחר שנתמלאו אלה בימות הגשמים — נפנו גם לתקן ולהכשיר את שאר צרכי הציבור (תוי"ט).

ומשקין את הסוטה אשה שקינא לה בעלה (שאמר לה בפני עדים "אל תסתיר עם איש פלוני"), והיא נסתרה עמו לאחר הקינוי בפני שני עדים, ונאסרה על בעלה, בזמן שבית המקדש היה קיים אינה אסורה אלא עד שתשתה את המים המרים וירבץ הדבר (ראה במדבר ה, יב—לא).

והטעם שעסקו בהשקאת הסוטה דווקא בזמן זה, משום "תכלה שנה עם עונשיה" (מאירי. ראה עיונים לעיל ד"ה ועושין כל צרכי הרבים).

ושורפין את הסרה אחד מדיני טהרת טמא מת (בזמן שבית המקדש קיים) הוא הזאת "מי חטאת" עליו ביום השלישי וביום השביעי לטבילתו. מים אלו היו מי מעיין שנתנו בהם אפר פרה אדומה לאחר שריפתה. פרה זו צריך שתהא כולה אדומה ללא צבע אחר, ותהא תמימה ללא מום, ושלא עלה עליה עול. והריהי נשרפת בהר הזיתים במקום שפך דשן המזבח. במשך הדורות ידוע על שמונה פרות שנשרפו לצורך זה (ראה במדבר יט, ב—יב).

והטעם שעסקו בהעגלה דווקא בזמן זה גם הוא משום "תכלה שנה עם עונשיה" (מאירי).

ורוצעין עבד עברי עבד עברי שנמכר בגניבתו ואינו רוצה לצאת לחופש בתום שש שנות עבודתו אצל האדון, ונקב אדונו את אוזנו בדלת בית הדין, ובכך הריהו נקנה לו עד שנת היובל, או עד מות אדונו (ראה שמות כא, ה—ו ובגמרא קידושין יד,ב—טו,א).

רצועת העבד, אם לא נעשתה המומה, הריהי בכלל הדברים הדורשים השלמה לקראת סוף השנה (ראה עיונים לעיל ד"ה ועושין כל צרכי הרבים), ולכן עוסקים בה בית דין דווקא בזמן זה.

ומטהרין את המצורע סדר טהרת המצורע נאמר בתורה בפרשת מצורע (ויקרא פרק יד), וכך הוא: ביום הראשון לטהרתו מביא שתי ציפורים לטהרתו (שאינן קרבן), והכהן שוחט אחת אל כלי חרס שבו מים חיים, ואז לוקח עץ ארז ואזוב ושני תולעת ואת הציפור החיה וטובל אותם בכלי החרס, ומזה על המצורע, ומשלח את הציפור החיה. לאחר מכן מגלח המצורע את כל שערו, וביום השביעי מגלח שוב וטובל, והריהו 'טבול יום' ואסור בתרומה, הערב שמשו — מותר בתרומה (אם כהן הוא), והריהו מחוסר כיפורים עד שיביא למחרת את קרבנותיו. דהם: שני כבשים, אחד לאשם ואחד לעולה, וכבשה לחטאת. ואם הוא עני מביא שני תורים או שני בני יונה אחד לחטאת ואחד לעולה וכבש לאשם. ומכולם האשם מוקדם ראשון.

והטעם שעוסקים בטהרת המצורע דווקא בזמן זה גם הוא בראה משום "תכלה שנה עם עונשיה" (ראה עיונים לעיל ד"ה ועושין כל צרכי הרבים בשם המאירי).

ומטהרין את המצורע יש שהוכיח מדברי הגמרא כאן שאין צורך לטהר את המצורע דווקא ביום טהרתו, שאם לא כן איך דוחים את סדר טהרתו עד חמישה עשר באדר. ואף שבחורת כהנים (פרשת מצורע) למדו מלשון הכתוב "ביום טהרתו והובא אל הכהן" (ויקרא יד, ב) שאין להשהות את טהרתו (וראה רמב"ן על פסוק זה) — אין הכוונה שביום שיתרפא מנגעו יובא אל הכהן בעל כרחו, אלא שאינו חייב להשהותה. שאינו צריך להמתין שבעה ימים לאחר ריפוי ורק אז לבוא אל הכהן (בנין ציון החדשות).

ומפרקין את המנעל בארץ ישראל אין מצויים הנשמים בימי הקיץ. ולכן היו אוגרים את מי הנשמים שירדו בחורף בתוך בורות שהקצו לשם כך לשימוש בימי הקיץ השחונים. משנתמלאו הבורות היו נעולים אותם. כדי שלא ישאבו מהם ויותרה המים לימות הקיץ (ובימות החורף היו משתמשים במי הנשמים שהיו אוגרים ביומם לצורך שימוש מיידי). ומיום חמישה עשר באדר ששוב אין הנשמים מצויים, היו מפרקים את מנעולי הבורות והיו מאפשרים לכל לשאוב מהם בכל ימי הקיץ (מאירי).

היו שתים המאהיל עליהן טהור ולא חששו שמא שתי האבנים הללו מציינות שני קברים שונים שמהם ותלאה, שכן אין נוהגים לציין את הקבר רק מצידו האחד (סדרי טהרות, אהלות).

אורח ההלכה

שהיתה השנה אפילה אף שהיו שלוחי בית דין יוצאים בכל שנה בחמישה עשר באדר על הכלאים ומפקירים את שדות מקיימי הכלאים (כתקנה השלישית), היו חוזרים שוב בחול המועד פסח לבדוק שוב את השדות אם יש בהם כלאים אחר שאיחרו הצמחים לצמוח באותה שנה, ואם סירב בעל השדה לעוקרם היו הם מפקירים את שדהו. כנמרא. (רמב"ם ספר זרעים הלכות כלאים פ"ב הי"ז).

ציון קברות המרובא קבר או חלק מן המת המטמא באוהל — חייב לעשות עליו ציון כדי שלא יגרום לתקלה. ואין מציינים על בזית מצומצם מן המת לפי שסופו שיחסר בארץ (כרב פפא). ואין מעמידים את הציון על בטומאה ממש, אלא מרחיקים מעט כדי שלא לגרום להפסד טהרות. אבל אם מרחיקים את הציון יותר מדי, כדי שלא להפסיד את ארץ ישראל. ואין עושים ציון על המקומות שידוע לכל שהם טמאים וודאי, אלא על הספיקות כגון שדה שאבד בו קבר והסכסכות הפרעות. (רמב"ם ספר טהרה הלכות טומאת מת פ"ח ה"ט).

מצא אבן אחת ומצויינת... היו שתים... היה חורש בינתיים וכו' מצא אבן אחת ומצויינת — תחתיה טמא. מצא שתים מצויינות, אם יש סיד ביניהן — ביניהן טמא. אם הסיד נמצא רק על ראשי האבנים, אם היה חרס ביניהן, מסתבר שאין זה ציון טומאה, אלא היה זה חלק מבנין. ואם לא היה חרס והיה הסיד מרודד על ראשיהן מכאן ומכאן — הרי זה ציון טומאה וביניהן טמא. והראב"ד כתב שאם היה מקום חרוש ביניהן, הרי אלו טהורות. שודאי אין חורשים מקום קבר. כברייתא. (רמב"ם שם ה"י).

שפע למד את עמי
© כל הזכויות שמורות. להסדרת אישור שימוש בתכנים נא לפנות לדוא"ל info@hashefa.com
www.hashefa.co.il

קרבן העדה

ולא נמצא מטמא טהרות למפרע – כל זמן שלא נתעכל והוא לא ידע, ויעבור עליו, ומפסיד טהרותיו. **מוטב שיתקלקלו בו לשעה** – עד שיתעכל. **ואל יתקלקלו בו לעולם** – דכשיגיעו ציון יסברו לעולם שעדיין הטומאה שם, וישרפו עליו קדשים שיעברו עליו בשוגג או בלילה.

הלכה ב משנה

משרבו עוברי עבירה – מפרש בגמרא.

גמרא **שהיו מנכשין שדותיהן** – דכשנוטלין הכלאים, מאליו היה מתנכש. **שהיו נהנין מן הכלאים** – שמשליכין לפני בהמתן. **וכל אשר לא יבא** – בעזרא כתיב. **מנין שהיא פטורה מן המעשרות** – שביד בית דין להפקיר שדה שתהא פטורה מן המעשרות. **לא בשביעית** – לפי שמארכין עליהן איסור עבודת קרקע, ויד הכל שולטת על הספיחין, ולא ימצאו לקרב העומר ושתי הלחם. **ולא במוצאי שביעית** – בשמינית. לפי שכלה חישן, ומארכין עליהן איסור חדש וכדמפרש בסמוך. **וחדש אחד** – שחכמים מוסיפין בעיבורם בשביעית. וכי אינו פוטרים הפירות ממעשרות? ואי סלקא דעתך הפקר בית דין אינו פוטר ממעשרות – למה יהא מעובר אם עיבורוהו בשביעית. **עד כדון שביעית** – הניחא שביעית שאין מעברין משום שתי הלחם והעומר וכדפרישית. **מוצאי שביעית** – מאי טעמא אין מעברין? ואיידי דאייתי להך ברייתא – פירשה. ולקמן מסיק פירכא לראיה זו דמייתי מינה דבית דין מפקירין. **עד שלא התיר רבי להביא יוקר מחוצה לארץ** – שחששו שמא יביא שאין מעברין משום שתי הלחם והעומר וכדפרישית. **רבי להביא יוקר** – וכל שכן תבואה. **היא שביעית היא של שאר שני שבוע** – דלעולם מותר לעבר. שהרי לא יאכלו הספיחין, שיוכלו להביא תבואה מחוץ לארץ. **שהיו השנים כתיקנן** – וישראל שרוין על אדמתן ובית המקדש קיים. אבל בזמן הזה שאין בית המקדש קיים והארץ ביד נכרים – אין חילוק בין שביעית לשאר שני שבוע, דלעולם מעברין אפילו בשביעית. **אין מן הדא וכו'** – אדלעיל קאי דרבי יונתן דייק, דהפקר בית דין פוטר מן המעשר. וקאמר רבי אבון: דמהא ליכא למשמע. דמדאורייתא מוסיפין חדש העיבור. אלא דבשביעית מדחין אותו, ואם עיבורוהו – עשו כדינא דאורייתא, ועברו אתקנת חכמים. **שמרהו** – שיבא החדש הזה בחידושו. ולולי הוספת החדש הזה היה חג פסח לפעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים. **והיידא אמר דא** – והיכן אמר דבר זה דבית דין פוטרין מן המעשרות. **גדיש שלא ליקט** – מתניתין הוא ברישׁ פרק חמישי דפיאה. והכי פירושו: מי שאסף והגדיש את העומרים לפנים מחד בתוך השדה, שעדיין לא לקטו שם העניים את הלקט. **כל** – השבלים. **הנוגעות בארץ** הרי הן של עניים – דספק לקט הן.

תקלין חדתין

למפרע – דהא כל זמן שלא נתעכל הבשר מטמא באהל. ואי ליכא ציון והוא לא ידע ועבר עליו – מפסיד טהרותיו. **לשעה** – עד שיתעכל. **ואל יתקלקלו בו לעולם** – דכשיגיעו ציון יסברו לעולם שעדיין הטומאה שם, וישרפו בחנם כל קדשים שיעברו עליהן בשוגג או בלילה. וכשאין מציינין – אין שורפין עליו אלא מחדש שלא חסר עדיין.

משנה **היו עוקרין** – הכלאים ומשליכים לפני בעל השדות כדי שיתבישו. **משרבו עוברי עבירה** – מפרש בגמרא.

גמרא **שהיו מנכשין שדותיהן** – דכשנוטלין הכלאים מאליו היה מתנכש. **שהיו נהנין מן הכלאים** – שמשליכין לפני בהמתם. **יחדם כל רכושו** – הרי שעזרא ובית המשך תקלין חדתין בהשלמות.

וְלֹא נִמְצָא מְטַמֵּא טָהֳרוֹת לְמַפְרֵעַ? אֲמַר לֵיהּ: מוּטָב שֶׁיִּתְקַלְקְלוּ בּוֹ לְשָׁעָה, וְאַל יִתְקַלְקְלוּ בּוֹ לְעוֹלָם.

ג הלכה ב משנה

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: בָּרִאשׁוֹנָה הָיוּ עוֹקְרִין וּמַשְׁלִיכִין לְפָנֵיהֶן, מִשֶּׁרַבּוּ עוֹבְרֵי עֲבֵירָה – הָיוּ מַשְׁלִיכִין לַדְּרָכִים, הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ מַפְקִירִין אֶת כָּל הַשָּׂדֶה.

ד גמרא

"אָמַר רַבִּי יְהוּדָה" כו'. תָּנֵי, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: בָּרִאשׁוֹנָה הָיוּ עוֹקְרִין וּמַשְׁלִיכִין לְפָנֵיהֶן, וְהָיוּ שְׁמֹחִים שְׁתֵּי שְׂמָחוֹת – אַחַת שֶׁהָיוּ מְנַכְּשִׁין שְׂדוֹתֵיהֶן, וְאַחַת שֶׁהָיוּ נֶהֱנִין מִן הַכִּלְאַיִם. מִשֶּׁרַבּוּ עוֹבְרֵי עֲבֵירָה – הָיוּ מַשְׁלִיכִין עַל הַדְּרָכִים, אַף עַל פִּי כֵן הָיוּ שְׂמֵחִים – שֶׁהָיוּ מְנַכְּשִׁין שְׂדוֹתֵיהֶן. הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ מַפְקִירִין כָּל הַשָּׂדֶה כּוּלָּהּ. מִנַּיִן שֶׁהֻפְקַר בֵּית דִּין הֶפְקֵר – דִּכְתִיב: "וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא לִשְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים בַּעֲצַת הַשָּׂרִים וְהַזְּקֵנִים יָחֳרַם כָּל רְכוּשׁוֹ וְהוּא יִבָּדֵל מִקְּהַל הַגּוֹלָה". מִנַּיִן שֶׁהִיא פְּטוּרָה מִן הַמַּעֲשְׂרוֹת? רַבִּי יוֹנָתָן בְּרֵיהּ דְּרַב יִצְחָק בַּר אַחָא שָׁמַע לָהּ מִן הָדָא: אֵין מְעַבְּרִין אֶת הַשָּׁנָה לֹא בַּשְּׁבִיעִית וְלֹא בְּמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית. תָּנֵי: אֵין מְעַבְּרִין אֶת הַשָּׁנָה לָאָרֶץ לָאָרֶץ, אֲבָל מִשֶּׁהִתִּיר רַבִּי לְהָבִיא יָרָק מִחוּצָה לָאָרֶץ לָאָרֶץ – הִיא שְׁבִיעִית הִיא שֶׁל שְׁאָר שְׁנֵי שָׁבוּעַ. תָּנֵי: אֵין מְעַבְּרִין וכו'. אָמַר רַבִּי מָנָא: הָדָא דְּאַתְּ אָמַר – בָּרִאשׁוֹנָה, שֶׁהָיוּ הַשָּׁנִים כְּתִקְנָן. אֲבָל עַכְשָׁיו שֶׁאֵין הַשָּׁנִים כְּתִקְנָן – הִיא שְׁבִיעִית הִיא שְׁאָר שְׁנֵי שָׁבוּעַ. תָּנֵי: שֶׁל בֵּית רַבָּן גַּמְלִיאֵל עִיבְּרוּהָ בְּמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית מִיָּד. אָמַר רַבִּי אַבּוּן: אֵין מִן הָדָא – לֵית אַתְּ שְׁמַע מִינָּהּ כְּלוּם. "שֶׁמּוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב" – שֶׁמּוֹרֵיהוּ שֶׁיָּבִיאוּ בְּחִידּוּשׁוֹ. וְהַיְּדָא אָמְרָה דָּא: גָּדִישׁ שֶׁלֹּא לִוְקֹט תַּחְתָּיו, כָּל הַנִּגּוֹעוֹת בָּאָרֶץ – הֲרֵי הֵן שֶׁל עֲנִיִּים. וְאָמַר רַבִּי אַמִּי

וכי לא נמצא מטמא טהרות למפרע? הרי אם אין מציינים את הבשר גם בשעה שיש בו עדיין שיעור המטמא, לא יזהר אדם מלהביא לשם טהרות וייטמאו הללו בלא ידיעתו! **אמר לו:** מוטב שיתקלקלו בו לשעה, בזמן שעדיין הבשר מטמא, **ואל יתקלקלו בו לעולם,** שייחשבו טהרות שנגעו במקום זה טמאות בכל זמן למרות שכבר נתעכל הבשר ולא נטמאו בו, וישרפום שלא כדין.

ג הלכה ב משנה

במשנה הקודמת שינו שבחמישה עשר באדר היו יוצאים שלוחי בית דין לבדוק אם עקרו בעלי השדות את הכלאים. **אמר ר' יהודה: בראשונה היו אותם שלוחים עוקרין** את הכלאים **ומשליכין לפניהן,** לפני בעלי השדות. **ומשראו חכמים** שלא הועילו בדבר **ורבו עוברי עבירה** מקיימי כלאים בשדותיהם, **היו משליכין** את הכלאים שעקרו **לדרכים.** ולבסוף **התקינו שיהו מפקירין את כל השדה** שיש בו כלאים ולא עקרום בעליו.

ד גמרא שנינו במשנתנו מה **שאמר ר' יהודה** לגבי שלוש תקנות חכמים בענין כלאי השדות שלא עקרום בעליהן. ומביאה הגמרא כי **תניא** [שנויה ברייתא] המביאה בהרחבה את השתלשלות התקנות בענין זה: **אמר ר' יהודה: בראשונה היו** שלוחי בית דין **עוקרין** את צמחי הכלאים מן השדות **ומשליכין לפניהן, לפני בעלי** השדות, **והיו** בעלי השדות **שמחים שתי שמחות, האחת, שהיו** אחרים (שלוחי בית דין) **מנכשין** את **שדותיהן, ואחת** אחרת, **שהיו נהנין מן** צמחי **הכלאים** האלה, שהיו מאכילים אותם לבהמותיהם. **משרבו עוברי עבירה** מקיימי הכלאים בשדותיהם, **היו משליכין** את צמחי הכלאים שעקרו **על הדרכים,** כדי שיידרסו ברגלי העוברים ושבים ולא יהיו ראויים לשימוש. **ואף על פי כן היו** עדיין **שמחים** על שהיו **מנכשין** את **שדותיהן,** ולכן **התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה,** ואז בוודאי לא יקיימו אנשים כלאים בשדותיהם. ושואלים: **מניין שהפקר בית דין הפקר?** שהרי נאמר שבית הדין מפקירים את השדה ומשמע שהועילו במעשיהם, והשדות מופקרים, ומנין נלמד דבר זה? ומשיבים: **דכתיב** [שנאמר] שקראו עזרא ובית דינו לכל העם להתאסף בירושלים כדי להזהיר את אלה שנשאו נשים נכריות לגרשן, **והודיעו** כי **"וכל אשר לא יבא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה"** (עזרא י, ח). הרי שיש כח בידי בית דין להפקיר את רכוש העובר על דבריהם. **ומניין שהיא** השדה הזו שהפקיעו **פטורה מן המעשרות,** כדין שדה שהפקירוה בעליה? **ר' יונתן בריה** [בנו] של **רב יצחק בר אחא שמע לה מן הדא** [שמע, למד דבר זה מן הברייתא הזו], ששינו בברייתא: **אין מעברין את השנה,** להוסיף לה חודש נוסף (אדר שני) **לא בשביעית** (בשנת השמיטה) **ולא במוצאי שביעית** (בשנה השמינית), **ואם** עברו **ועיברוה — הרי זו מעוברת.** ויש לשאול: ואותו **חודש אחד שהוא מוסיף,** כלומר, חודש אלול שלולא עיבור השנה היה צריך להיות חודש תשרי של השנה השמינית, **האם לא,** אין יבול השדות, **פטור ממעשרות הוא?** והרי שעל ידי תקנת בית דין מופקעת זכות הלויים במעשרות של יבול חודש זה, והפקר בית דין הפקר. ומוסיפה הגמרא לבאר את דברי ברייתא זו: **עד כדון** [עד כאן] אמרנו שהטעם שאין מעברים את השנה **בשביעית,** כדי שלא להרבות בפטור מן המעשרות, **ואולם מוצאי שביעית מאי** [מה טעם] לא יעברו? **אמר ר' בון: שלא לרבות באיסור חדש.** שמאחר ועד חודש ניסן של השנה השמינית מסתפקים ביבול התבואה של השנה השישית, וכרגיל אין בו כמות המספיקה ברווח לשנה השמינית, יש למהר ולהתיר את אכילת התבואה שנזרעה בשמינית על ידי הקרבת העומר בששה עשר בניסן, ובודאי שלא לאחור בהוספת חודש נוסף לפני ניסן. **ר' זעירה בשם ר' אלעזר** אומר כך: **הדא דאת אמר** [דברים אלה שאתה אומר] שאין מעברים את השנה בשביעית, כנונים **עד שלא התיר רבי להביא ירק מחוצה לארץ לארץ** והסתפקו בתבואת הארץ, ומכיון שהיתה זו מצומצמת לא האריכו את שנת **שביעית היא שאר שני שבוע,** שדין כל השנים **כתקנן,** והיתה התבואה מבשילה כבר בחודש ניסן וראויה לאכילה ביום הקרבת העומר, **אבל עכשיו שאין השנים כתקנן** שאין התבואה מבשילה עד לאחר חודש ניסן, ודחיית הקרבת העומר בחודש אינה גורמת לעיכוב השימוש בתבואה החדשה — **היא שביעית היא שאר שני שבוע** ואין אנו מחלקים ביניהן. **תני** [שנויה ברייתא]: בית דינו **של בית רבן גמליאל עיברוה במוצאי שביעית מיד.** שכבר בתשרי של השנה שמינית קבעו שתהא שנה זו מעוברת. שינו שרי יונתן מוכיח מדברי הברייתא שהפקר בית דין הפקר. ועל כך **אמר ר' אבון: אין מן הדא, לית את שמע מינה כלום** [אם מכאן אתה מביא ראיה, אין אתה יכול ללמוד ממנה דבר]. שכן עיבור השנה אינו תקנת חכמים, אלא מן התורה. שנאמר **"שמור את חודש האביב"** (דברים טז, א), לומר: שבין שנת החמה לשנת הלבנה, מעברים אותה שנה בכל זמן שיהיה. וכיון שעיבור השנה מן התורה הוא, אם יעברו את שנת השמיטה יהא החודש הנוסף פטור ממעשרות מן התורה. ואולם אין מכך ראיה למקרה שהפקירו חכמים תבואתו של אדם כדי לענושו ולקונסו, שבכגון זה יתכן שאין התבואה נפטרת ממעשר. **והיידא אמרה דא** [ובריתא זו אומרת אותו דבר] ששדה שהופקרה שיכמות לעניים, **כל** השיבלים **הנוגעות בארץ — הרי הן של עניים** ופטורות מן המעשר. ומשמע שאפשר לתקן תקנה כזו שלא יפרישו מעשר על פי תקנת חכמים. **ואמר ר' אמי**

אורח ההלכה

בראשונה היו עוקרין לאחר שהשמיעו על הכלאים באחד באדר, היו יוצאים שלוחי בית דין בחמשה עשר בו לבדוק אם אכן ניקו בעלי השדות וגנות את שדותיהם מן הכלאים. מצאו שלא עקרום בעליהם — בראשונה היו שלוחי בית דין עוקרים ומשליכים את הכלאים לפני בעלי השדות והיו בעלי השדות שמחים שמנקים להם את שדותיהם. התקינו חכמים שיפקירו כל שדה שיימצאו בו כלאים בשיעור האוסר (אחד מעשרים וארבע). כמשנה. (רמב"ם סדר זרעים הלכות כלאים פ"ב הט"ו–ט"ז).

הפקר בית דין הפקר יש כוח לדיין להפקיר ממון שיש לו בעלים, ומאבד ממון זה או נותנו לאחרים כפי מה שיראה לו שיש בדבר כדי לגדור את פרצות הכלל או לתקן דברים בישראל. כר' יצחק. (רמב"ם ספר שופטים הלכות סנהדרין פכ"ד ה"ו).

אין מעברין את השנה לא בשביעית ולא במוצאי שביעית וכו' אין מעברים את השנה בשביעית. כברייתא. וכרגיל היו חכמים מעברים את השנה בשנה השישית. (רמב"ם ספר זמנים הלכות קידוש החודש פ"ד הט"ו).

שומרהו שיביאו בחידושו כשמעברים את השנה, אין מוסיפים לה אלא חודש אדר, ויש בשנה זו שני אדרים, ראשון ושני. ומפני מה מוסיפים דווקא חודש אדר — כדי שיחול חג הפסח בזמן האביב, שנאמר: "שמור את חדש האביב" — שיהיה חודש זה בזמן האביב, ולולא הוספת חודש זה היה חל הפסח בזמן לא קבוע, עיתים בימות החמה ועיתים בימות הגשמים. (רמב"ם שם ה"א).

גדיש שלא ליקט תחתיו שבלי לקט שנפלו לארץ ולא לקטום עניים, ובא בעל השדה והגדיש את תבואתו במקום נפולתם, הריהו צריך לפנות את כל הגדיש למקום אחר, וכל השיבולים הנוגעות בארץ – כולן לעניים, מפני שאין אנו יודעים אלה מהן הן משיבולי הלקט ואלה מהתבואה שבגדיש, וכלל הוא שספק מתנות עניים לעניים. (רמב"ם ספר זרעים הלכות מתנות עניים פ"ד ה"ו).

עיונים

מוטב שיתקלקלו בו לשעה ואל יתקלקלו בו לעולם שאלו ראשונים: והרי אם לא יציינו את המקום בשעה שעדיין יש בבשר שיעור המטמא, יש לחשוש יותר שמא יטמאו הבנים במקום זה מבלי שיידעו ויאכלו לאחר מכן תרומה בשוגג ויתחייבו מיתה בידי שמים, או יאכלו קדשים בשוגג ויתחייבו כרת? ואף שאם יציינו את המקום וישיאר הציון לאחר עיכול הבשר יבואו לשרוף בטעות תרומה או קדשים שהיו במקום זה לאחר עיכול הבשר ולא נטמאו – איסור קל הוא יותר שהרי אין בהפסד תרומה וקדשים משום איסור כרת או מיתה בידי שמים. ותירצו שבזמן הקצר שעד עיכול הבשר עדיין זוכרים אנשים שנקבר שם, ויזהירו את העובר שם לבל יאכל תרומה וקדשים (תלמיד רבינו יחיאל מפריז מו"ק ה,ב).

התקינו שיהו מפקירין את כל השדה יש שהוכיח ממשנתנו שכאשר מפקיר את הכלאים שוב אינו עובר על איסור מקיים כלאים. שאם לא כן מה הועילו חכמים בתקנתם להפקיר את השדה. אלא ודאי לאחר הפקרת השדה שוב אינה נקראת "שדך" ("שדך לא תזרע כלאים", ויקרא יט, יט), ואינו עובר על איסור קיום כלאים בשדהו (יהודה יעלה למהר"י אסאד).

מנין שהיא פטורה מן המעשרות שדה שהופקרה על ידי בעליה אינה חייבת בתרומות ומעשרות, שכן נאמר "ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך" (דברים יד,כט), ולמדו חכמים מלשון הכתוב שרק ממה שיש לך בו חלק ואין בו ללוי – חייב אתה להפריש ממנו מעשרות ולתתם לו, ולא מפירות שדה הפקר שידך וידו שוים בו (דעת ר' יוחנן בשם ר' יוסי בר' חנינא בירושלמי מעשרות פ"א ה"א. פיה"מ לרמב"ם תרומות פ"א מ"ה ועוד). ויש שלמדו זאת מהכתוב: "תבואת זרעך" (שם פסוק כב) – זרעך המיוחד לך ולא של הפקר שאין לו בעלים (פיה"מ לרמב"ם מעשרות פ"א מ"א ועוד). או מהכתוב: "ראשית דגן תירשך ויצהרך... תתן לו" (דברים יח, ד) – דגנך, שיש לו בעלים (רמב"ם ספר זרעים הלכות תרומות פ"ב ה"א).

הגמרא כאן דנה בשדה שהופקרה על ידי בית דין, האם דינה שווה לענין זה לזו שהופקרה על ידי בעליה.

מסורת הש"ס

ט. בבלי מו"ק ה,ב (בשינוי).

י. (הביטוי). משנה שביעית ד,א. תוספתא שביעית ג,ט. תוספתא שבת ג,ג. בבלי שבת מ,א.

יא. בבלי מו"ק ו,ב (בשינוי).

יב. ירושלמי פאה ה,א (יח,ד) (כל הסוגיה). תלמוד בבלי יבמות פט,ב. ניטין לו,ב. ילקו"ש תורה תתצז. ילקו"ש יהושע כט. (הביטוי) תוספתא א,ג.

יג. עיין משנה חלה א,ג. תוספתא שקלים א,ג.

יד. תוספתא סנהדרין ב,ט (בשינוי). ירושלמי נדרים ו,ח (לט,ד), סנהדרין א,ב (יח,ד) (כל הענייַן). בבלי סנהדרין יב,א.

טו. (חילוק זה). ירושלמי שביעית ד,ד (לז,א). שביעית ז,א (לז,ב). תרומות ו,ג (מב,ב). נדרים ו,ח (לט,ד). סנהדרין א,ב (יח,ד).

טז. (הביטוי). תוספתא שביעית ז,ח. בבלי תענית י"ד,ב. מגילה ב,א. תנחומא בראשית, ג. ילקו"ש אסתר תתרנט.

יז. בבלי סנהדרין יב,א. (הביטוי "בית דין גמליאל"). משנה שקלים ג,ג. שקלים ו,א. תוספתא שבת א,כב. שבת ז,ה. שבת יב, יז. ביצה א,כב. ביצה ב,יב. ביצה ב,יג. ביצה ב,יד. סוטה טו,ח. עי"ז להביא תבואה מחוץ לארץ. **שהיו השנים כתיקנן** – וישראל שרוין על אדמתן ובית המקדש קיים. אבל בזמן הזה שאין בית המקדש קיים והארץ ביד נכרים – אין חילוק בין שביעית לשאר שני שבוע, דלעולם מעברין אפילו בשביעית. **אין מן הדא וכו'** – אדלעיל קאי דרבי יונתן דייק, דהפקר בית דין פוטר מן המעשר. וקאמר רבי אבון: דמהא ליכא למשמע. דמדאורייתא מוסיפין חדש העיבור. אלא דבשביעית מדחין אותו, ואם עיבורוהו – עשו כדינא דאורייתא, ועברו אתקנת חכמים. **שמרהו** – שיבא החדש הזה בחידושו. ולולי הוספת החדש הזה היה חג פסח לפעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים. **והיידא אמר דא** – והיכן אמר דבר זה דבית דין פוטרין מן המעשרות. **גדיש שלא ליקט** – מתניתין הוא ברישׁ פרק חמישי דפיאה. והכי פירושו: מי שאסף והגדיש את העומרים לפנים מחד בתוך השדה, שעדיין לא לקטו שם העניים את הלקט. **כל** – השבלים. **הנוגעות בארץ** הרי הן של עניים – דספק לקט הן.

יח. (הביטוי). ירושלמי ברכות ד,א (ז,ג). ברכות ז,א (יא,ב). פאה ה,א (יח,ד). מעשרות ד,א (נא,א). ערלה א,א (ס,ב). ערלה א,א (סא,א). שבת א,א (ב,ב). שבת ג,א (ח,ד). שבת ז,ב (י,ג). שבת טו,א (טו,א). פסחים ב,א (כח,ב). פסחים ב,ד (כט,ב). פסחים ז,יב (לה,ב). פסחים ז,יג (לה,ב). ר"ה ד,י (נט,ג). ר"ה ד,י (נט,ד). יבמות ד,ה (ו,א). סוטה ב,ה (יח,ב). סוטה ג,א (יח,ד). נדרים ב,ד (לז,ב). קידושין ב,א (סב,א). ב"ק ג,ג (ג,ג). ב"מ ב,ה (ח,ג). ב"ב ו,א (טו,ב). שבועות ח,ג (לח,ד).

יט. משנה פאה ה,א.

גרסות

התקינו בדפו"ר: **והתקינו.**

מפקיריין בכת"י ובדפו"ק: **מבקיריין.**

את כל השדה בכת"י ודפו"ר: **כל השדה כולה.**

שאר שני שבוע. תני אין מעברין וכו'. אמר רבי מנא בכת"י ל חסרות מילים אלו (תני – מעברין וכו'), וכן בהתנו"א.

שאין השנים כתקנן היא שביעית היא שאר שני שבוע בהתנו"א: **שאין השנים כתקנן היא מוצאי שביעית היא שאר שני שבוע.**

תני של בית דין גמליאל בכת"י מ: **דתני של בית רבן גמליאל.**

שומריהו שיבא בחידושו בכת"י מ: **שמרהו כשיבוא בחדשו.**

שפע
למד את עמי
www.hashefa.co.il
© כל הזכויות שמורות. להסדרת אישור שימוש בתכנים נא לפנות לדוא"ל info@hashefa.com

בשם ר' שמעון בן לקיש: משנה זו שיטת **בית שמאי היא** הסבורים ש"הפקר לעניים — הפקר (משנה פאה פו מ"א), ולכן יכולים חכמים לקבוע שיש דין לקט אף על השבלים שאינן לקט והרי זה כאילו הפקירום לעניים, ולשיטתם הוא הפקר גמור הפוטרן מן המעשר. **דאי** [שאם] **כדעת בית הלל,** הסבורים שהפקר לעניים בלבד אינו הפקר (שם) אף שהתירו **לעניים** שיהיו **אוכלים** מכל השיבלים שנגנו בארץ ואף מאלו שלא היו מן הלקט ואולם הריהם **מעשרין** אותן, ובלא מעשר אינם רשאים לאוכלן, וכאן נאמר שאינם מעשרים כלל. **ואמר ליה** [לו] **ר' יוסי** לר' אמי: **שמענו** שלא כדבריך, **שהוא פטור ממעשר לדברי הכל,** ואף לשיטת בית הלל. וטעם הדבר: **משום קנסא** [קנס]. שקנסו חכמים את מי שהגדיש תבואתו במקום הלקט שכל מה שנמצא סמוך לקרקע יהיה בגדר הפקר, והפקר פטור ממעשר.

א הלכה ג משנה

ושבים לעסוק בענין השקלים. **בחמשה עשר בו** בחודש אדר **שולחנות** של חלפני מעות **היו יושבין במדינה** לעסוק בענין השקלים. **בעשרים וחמשה בו ישבו** השולחנים **במקדש. ומשישבו** השולחנים **במקדש התחילו** בית **דין למשכן,** ליטול כמשכון מחפצי כל מי שלא נתן מחצית השקל עד אותה שעה. **ואת מי ממשכנין? — לוים וישראלים וגרים ועבדים משוחררים** (עבדים כנענים ששוחררו), **אבל לא** את **הנשים ועבדים** כנענים **וקטנים. וכל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו** (לתת מחצית השקל עבורו), אף שאינו חייב בכך — **שוב אינו פוסק** מלתת עבורו מחצית השקל מכאן והלאה. **ואין ממשכנין את הכהנים,** אף שמן הדין הם חייבים במחצית השקל כאחרים, **מפני דרכי שלום. אמר ר' יהודה, העיד בן בוכרי ביבנה: כל כהן ששוקל** (שנותן מחצית השקל) אף שאינו חייב לעשות כן, **אינו נחשב כחוטא.** ומוסיף ר' יהודה: **אמר לו רבן יוחנן בן זכאי** לבן בוכרי: **לא** לתת מחצית השקל. **אלא שהכהנים** שאינם שוקלים **דורשין מקרא זה לעצמן** לתרועלת עצמם. שכן אמרה תורה "**וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל**" (ויקרא ו, טז), **והואיל ועומר ושתי הלחם ולחם הפנים** שהם מן המנחות, גם **שלנו (הם),** שהרי הם נעשים גם מתרומת שקלינו, **היאך** (איך) הם **נאכלין?** ועל כן ודאי שאין לנו לתת מחצית השקל. אכן אין טענתם נכונה, שמאחר והמנחות הללו נעשות משקלי כל ישראל, אף **ששקלי הכהנים** בתוכם, אינן נחשבות כמנחת כהנים האסורה באכילה.

ב גמרא

משנתנו מונה את אלה שאין ממשכנים אותם על מחצית השקל, ובכלל זה **שאין ממשכנין את הקטנים.** ומדייקים: **הא** [הרי] **לתבוע** מחצית השקל מן הקטנים — **תובעין.** ומגבילים דין זה: **הדא דתימר** [דין זה שאתה אומר] שתובעים מהם אף שאין ממשכנים אותם הוא דווקא **בקטן** (עד גיל עשרים שהוא מן התורה זמן החיוב במחצית השקל) **שהביא שתי שערות,** שחיובו אז מדרבנן. **אבל אם לא הביא שתי שערות — לא בדא** [לא בזה, כך, הדין], שאף אין תובעים אותם, לפי שאינם חייבים כלל. **ולמשכן — אין ממשכנין אף על פי שהביא שתי שערות,** כל עוד אינו בן עשרים.

שנינו במשנה כי אין ממשכנים את הכהנים מפני דרכי שלום. ואומרים כי בענין זה **כיני מתניתא** [כך הוא שנוי בברייתא]: **אין ממשכנין את הכהנים מפני דרך הכבוד,** שראוי לנהוג בהם כבוד, ויש להימנע מבזיונם. וזו משמעות "דרכי שלום" ששנינו במשנה.

בְּשֵׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ דְּבֵית שַׁמַּאי הִיא, דְּאִי כְּבֵית הִלֵּל — עֲנִיִּים אוֹכְלִים וּמְעַשְּׂרִין. וַאֲמַר לֵיהּ רַבִּי יוֹסֵי: שָׁמַעְנוּ שֶׁהוּא פָּטוּר מִמַּעֲשֵׂר דְּבְרֵי הַכֹּל, מִשּׁוּם קְנָסָא.

א משנה

[א]בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ שׁוּלְחָנוֹת הָיוּ יוֹשְׁבִין בַּמְּדִינָה. בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה יָשְׁבוּ בַּמִּקְדָּשׁ, מִשֶּׁיָּשְׁבוּ בַּמִּקְדָּשׁ הִתְחִילוּ לְמַשְׁכֵּן. אֶת מִי מְמַשְׁכְּנִין? לְוִיִּם וְיִשְׂרְאֵלִים וְגֵרִים וַעֲבָדִים מְשׁוּחְרָרִים, אֲבָל לֹא נָשִׁים וַעֲבָדִים וּקְטַנִּים. וְכָל קָטָן שֶׁהִתְחִיל אָבִיו לִשְׁקוֹל עַל יָדוֹ — שׁוּב אֵינוֹ פּוֹסֵק. אֵין מְמַשְׁכְּנִין אֶת הַכֹּהֲנִים מִפְּנֵי דַרְכֵי שָׁלוֹם. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, [ב]הֵעִיד בֶּן בּוּכְרִי בְּיַבְנֶה: כָּל כֹּהֵן שֶׁשּׁוֹקֵל אֵינוֹ חוֹטֵא. אָמַר לוֹ רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי: לֹא כִּי, אֶלָּא כָּל כֹּהֵן שֶׁאֵינוֹ שׁוֹקֵל חוֹטֵא. אֶלָּא שֶׁהַכֹּהֲנִים דּוֹרְשִׁים מִקְרָא זֶה לְעַצְמָן: "וְכָל מִנְחַת כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵל" הוֹאִיל וְעוֹמֶר וּשְׁתֵּי הַלֶּחֶם וְלֶחֶם הַפָּנִים שֶׁלָּנוּ (הֵם) הֵיאַךְ נֶאֱכָלִין?

ב גמרא

"אֵין מְמַשְׁכְּנִין אֶת הַקְּטַנִּים". הָא לִתְבּוֹעַ — תּוֹבְעִין. הָדָא דְּתֵימַר — בְּשֶׁהֵבִיא שְׁתֵּי שְׂעָרוֹת. אֲבָל אִם לֹא הֵבִיא שְׁתֵּי שְׂעָרוֹת — לָא בְּדָא. וּלְמַשְׁכֵּן אֵין מְמַשְׁכְּנִין (עַד שֶׁיָּבִיא שְׁתֵּי שְׂעָרוֹת) אַף עַל פִּי שֶׁהֵבִיא שְׁתֵּי שְׂעָרוֹת. כֵּינִי מַתְנִיתִין: [ג]אֵין מְמַשְׁכְּנִין אֶת הַכֹּהֲנִים מִפְּנֵי דֶּרֶךְ הַכָּבוֹד.

מסורת הש"ס

א. בבלי מגילה כט,ב. ילקו"ש תורה שפו.

ב. בבלי מנחות כא,ב. מו,ב. ערכין ד,א. ילקו"ש תורה תפח.

ג. ילקו"ש תורה שפו.

גרסות

דברי הכל משום קנסא בכתי"ל נוסף כאן: **וכבית הלל עניים מעשרין ואוכלין.**

שוב אינו בכתי"ל ובדפו"ר: **אינו.**

בן בוכרי בכתי"ל ובדפו"ר: **בן בוכרי (וכן בכולם).** ובכתי"מ: **בן כובריין.**

ששוקל בכתי"ל: **שהוא שוקל.**

ולמשכן אין ממשכנין אע"פ שהביא שתי שערות בכתי"ל: **ולמשכן אין ממשכנין עד שיביא שתי שערות.** (ובדומה בכתי"מ: **כהדא דמשכן אין ממשכנין עד שיביא שתי שערות).** ובהתגר"א: **ולמשכן אין ממשכנין עד שיהא בן עשרים.**

דרך הכבוד בכתי"מ: **דרכי שלום.**

לשון

קנסא

מקור המלה הראשון הוא בלטינית census שמשמעה מיפקד התושבים וגם הערכת רכושם של האזרחים (לצורך קביעת המיסים, ולגבי זכויות שונות). מכאן הושאלה המלה ליוונית κῆνσος (קנסוס) שמשמעותה הוא תשלום מיסים מרכוש זה.

כנראה שמן היוונית הושאלה המלה לעברית ולארמית (תוך שינוי משמעות מסויים) ועניינה תשלום של סכום כסף קבוע כענוש המוטל בעיקר על מי שהזיק לחבירו.

החיים

שולחנות

על כל אדם מבוגר בישראל (בארץ ובחוץ לארץ) מוטלת היתה החובה להביא מחצית השקל לשם קניית קרבנות הציבור ובדק הבית, ועל ידי כך נעשים כל ישראל שותפים בעבודת הקודש. מסתבר כי עיקר ההקפדה היתה לא על הסכום אלא על שיתוף כל ישראל בנתינה מועטה שכולם נותנים בשווה, ולכן שינו במשך הדורות את הסכום הקצוב.

בסוף ימי המקדש נקבע הסכום של שני דינרים, חצי סלע (שהוא "שקל הקודש"). נוסף למחצית השקל היו מוסיפים עוד מטבע קטנה ("קלבון"), שנועדה לתשלום דמי החלפת המטבעות, שהרי לא תמיד ניתן הסכום באותה מטבע ממש, ומשם כנראה גם שולם שכר טרחתם של השולחנים שהיו עוסקים בהמרת הכספים ובגבייתם.

שתי שערות

ה"סימנים" למעבר ממעמד של קטן לזה של גדול, הם הופעת שערות (שתי שערות לפחות) באיזור הערוה, להופעת סימנים אלה אין זמן מדויק, והם מקדימים ומאחרים הופעתם בגלל גורמים שונים תורשתיים, תזונתיים ואקלימיים. עם זאת יש גילים ממוצעים שבהם צומחות שערות אלה בבן ובבת. מציאות שערות הרבה יותר מוקדם מן הזמן הרגיל ("למטה") אינה בדרך כלל (לבד ממקרים של מחלות נדירות) סימן בגרות אלא, כלשון הגמרא, "ישומאי" בלבד.

קרבן העדה

כהי גרסינן: **דבית שמאי היא. בדם כבית הלל עניים מעשרין ואוכלין. אמר רבי יוסי: שמענו שהוא פטור מן המעשרות דברי הכל משום קנס** — והכי פירושו: מתניתין אתיא כבית שמאי דאמר הפקר לעניים הפקר, ולפיכך פטורין מן המעשר. אבל בית הלל — אין לו דין לקט וחייבין במעשרות. ורבי יוסי אמר: שמענו שאפילו כבית הלל אתיא מתניתין, דכיון דקנסו רבנן והפקירו השבלים שנוגעות בארץ — הרי הוא כהפקר בית דין ופטור מן המעשרות.

הלכה ג משנה

שולחנות — שם לשלחן שלפני השלחני שמקבל עליו. וכן קורין החלפני "שלחני" בכל המשנה. **במדינה** — בירושלים. ויש מפרשים: בכל ערי ישראל חוץ לירושלים. והיו מחליפין מחצית השקל לכל מי שצריך. **ישבו במקדש** — לפי שהיה הזמן מתקרב היו יושבין במקדש, כדי שימהרו להביא. וליש מפרשים במקדש — היינו בירושלים. **התחילו למשכן** — ומוציאין העבוט מביתו של מי שלא הביא שקלו. **לוים** — לאפוקי ממאן דאמר כל דעבר על פקודייא. **אבל לא נשים** — "ונתנו איש כופר נפשו" כתיב, ולא אשה. **ולא עבדים** — דילפינן "לה" "לה" מאשה. **וקטנים** — אפילו הביא שתי שערות והוא פחות מבן עשרים. **שוב אינו פוסק** — אביו מלשקול בשבילו, שאומרין לו: מאחר שנתת עליו השנה שעברה והעמדת עליו זאת המצוה — תן עליו תמיד עד שיגדל, ולא תפסוק. **ואין ממשכנין את הכהנים** — אף על פי שחייבין במחצית השקל. **מפני דרכי שלום** — מפרש בגמרא. **כל כהן ששוקל אינו חוטא** — ואף על פי שאינו חייב לשקול. וסלקא דעתך אמינא: אם שוקל נמצא קרבן צבור קרב משל יחיד — קא משמע לן דאינו חוטא, לפי שהוא מוסרו לציבור לגמרי. **לעצמן** — להנאתן. ולא היא, חייבין לשקול, אלא שעומר ושתי הלחם לוקחין משקלי ישראל לבדן.

גמרא

הא לתבוע תובעין — מן הנשים ועבדים וקטנים, דדוקא אין ממשכנין אותן. **הדא דתימר** — שתובעין מן הקטנים דוקא כשהביא שתי שערות, אף על גב שלא הגיע לכלל שניו. **אבל אם לא הביא שתי שערות** — ולא הגיע לכלל שניו אפילו תובעין לא. **ולמשכן אין ממשכנין עד שיביא שתי שערות** — ויגדיל שיגיע לכלל שניו. לישנא אחרינא, הכי גרסינן: ולמשכן אין ממשכנין עד שיהיה בן עשרים. ולפי זה ניחא הכל אף הסוגיא דלקמן (הלכה רביעית). **כיני מתניתא** — כן צריך לפרש מתניתין

תקלין חדתין

דבית שמאי היא — דאמר הפקר לעניים הפקר. ולפיכך יכול להוסיף ופטור מן המעשר. אבל לבית הלל איך רשאי להוסיף וליתן הנוגעות בארץ לעניים בתורת לקט ולפטור מן המעשר, ולכן עניים מעשרים ואוכלים. ואיכא דגרסי: עניים ועשירים אוכלים. כלומר, בתמיה. וכי גם עשירים אוכלים זה? ולבית הלל בעינן עד שיופקר אף לעשירים. **כדברי הכל משום קנס** — דכיון דקנסוהו רבנן והפקירו הנוגעות בארץ הרי הוא כהפקר בית דין, ופטור ממעשרות. ושמע מינה דהפקר בית דין פוטר מן המעשר.

משנה

שלחנות — החלפנים. **היו יושבים במדינה** — בירושלים. ויש מפרשים: בכל ערי ישראל, להחליף מחצית השקל להמביאים מטבע מדינתם. **ישבו במקדש** — לפי שהיה הזמן מתקרב ישבו במקדש, כדי שימהרו להביא. **התחילו למשכן** — לשאינם מביאים. **לא נשים** — ד"איש" כתיב — ולא אשה. **ולא עבדים** — דילפינן מאשה. **וקטנים** — אפילו הביא שתי שערות אם הוא פחות מבן עשרים — **שוב אינו פוסק** — אביו מלשקול על ידו. **הכהנים** — אף על פי שחייבין במחצית השקל. **מפני דרכי שלום** — מפרש בגמרא.

גמרא

הא לתבוע תובעין — מן הקטנים. **לא בדא** — אינו בדין זה, דאף אי תובעין אותו. **ולמשכן אין ממשכנין עד שיהא בן עשרים** — ושלש חילוקים בדבר. קטן שלא הביא שתי שערות — אין תובעין אותו. הביא שתי שערות — תובעין אותו. **נעשה בן עשרים.** נעשה בן עשרים, דאז נעשה בר חיובא דאורייתא, כדכתיב "מבן עשרים שנה ולמעלה" — אף ממשכנין אותו. **כיני מתניתא** — כמו תני. **מפני דרך הכבוד** — דאי טעמא דאין ממשכנין הכהנים מפני דרכי שלום — אם כן ישראלים נמי לא למשכנו, דגבייהו מצינו בכל מקום שתיקנו חכמים מפני דרכי שלום ואפילו נכרים, כדתנן להו סוף פרק "הנזקין". אבל מפני הכבוד, מצינו שחולקים להם כבוד לכהנים יותר מישראלים, אי משום "וקדשתו" אי משום שעבודת הקרבנות עליהם.

משנה

אינו חוטא — ואף על פי שאינו מחויב לשקול. וסלקא דעתך אמינא דאם שוקל — נמצא קרבן צבור קרב משל יחיד, קא משמע לן דאינו חוטא, לפי שהוא מוסרו לצבור לגמרי. **לעצמן** — להנאתן. אי נמי: לדעתם ורצונם. דסביראה ליה דהוא דרשה גמורה, ולא היא, וכדמפרש בגמרא. **האיך נאכלים** — דסביראה ליה שהוא קרבן יחיד, לפי שאינם רוצים ליתן — אין מוסרין יפה.

עיונים

שולחנות היו יושבין במדינה נחלקו ראשונים מה היה תפקידם של השולחנים בענין תרומת השקלים. יש מי שאומר שאותם שולחנים היו חלפני כספים. ומינום בית דין שיפרטו את הפרוטות שהיו מצויות אצל המון העם למטבעות של מחצית השקל שלא היו מצויות (רש"י מגילה כט,ב. רבינו משולם). ויש מי שאומר שהיו בני מדינות אחרות מביאים עימם מטבעות של מחצית השקל שנהגו במקומם, וכיון שלא תמיד היה ערכן זהה לאלה שנהגו בארץ ישראל, היו חלפני הכספים ממירים אותן למחציות השקל הארץ ישראליות (רא"ש). ויש מי שאומר שאותם שולחנים לא היו חלפני כספים, אלא עסקו בגביית מחצית השקל מן הציבור. וזו היתה אחת מדרכי הגביה של מחצית השקל שנהגה בזמנו (רמב"ם הלכות שקלים פ"א ה"ט).

במדינה... במקדש יש מפרשים "מדינה" — ירושלים, ר"מקדש" — הר הבית. ויש מפרשים "מדינה" — שאר ערים שבארץ ישראל פרט לירושלים, ר"מקדש" — ירושלים (קרבן העדה. תקלין חדתין). ויש מי שפירש ברומזה, ש"מדינה" היא כל המקומות בהם דרים ישראלים, ר"מקדש" — ירושלים" (ריב"ן). וראה בענין זה בראש השנה כט,ב וברש"י ותוספות שם.

בחמשה עשר בו שולחנות היו יושבין במדינה וכו' אף שהיו תורמים את הלישכה לצורך קרבנות הציבור רק בראש חדש ניסן, בכל אופן התחילו למשכן את הציבור כבר מיום כ"ה באדר משום שביום זה החלו בבחירת הכבשים המיועדים לקניה לצורך קרבנות התמיד. שכן כבש התמיד צריך ביקור ממומים ארבעה ימים קודם הקרבתו (ראה מנחות מט,ב), ואדר הסמוך לניסן (בשנה רגילה ובמעוברת) הוא לעולם בן עשרים ותשעה ימים (רבינו משולם. בנין ציון החדשות. טורי אבן מגילה כט,ב).

למשכן כתבו אחרונים שבניגוד לתשמישן בעל חוב רגיל, דהי כדי למשכן את זה שאינו רוצה לתת מחצית השקל יכול שליח בית הדין אף להיכנס לביתו, משום "שמעות גבוה עליו". ואף שגם פריעת בעל חוב מצוה היא — אין למדים ממצות גבוה למצוה אחרת (תוי"ט).

אבל לא נשים יש אומרים שנשים פטורות ממחצית השקל משום שנאמר במחצית השקל "ונתנו איש כופר נפשו" (שמות ל, יא) — איש ולא אשה (תלמיד הרשב"ש. רע"ב. קרבן העדה. תקלין חדתין. וראה רא"ש על משנתנו). ויש מי שאומר שהוא משום שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, וכלל הוא שהנשים פטורות מכל מצות עשה שהזמן גרמא (מאירי). ויש שכתבו שאף שזו מצות עשה שהזמן גרמא, היה צד לחייבן במצוה זו (ראה קידושין לד,א), שכן הכתוב קורא למחצית השקל "כסף הכיפורים" (שמות ל, טז) — בסוף הבא לכפר, ואף נשים צריכות כפרה. אלא שחייבה התורה במחצית השקל את "כל העובר על הפקודים" — זה שנמנה בכלל ששים ריבוא ישראל, והנשים לא נכללו במנין זה. ויש הסברים שאין זו כלל מצות עשה שהזמן גרמא. שהרי הרחבה לתת מחצית השקל יכול לתיתה בכל זמן במשך השנה לצורך תרומת ניסן (אף שבית הדין היה מכריז על השקלים ומתעסק בגבייתם רק סמוך לניסן). ופטורן הוא ממיעוט הכתוב "איש" (מנחת חינוך קה).

קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק מדברי המגן אברהם (סימן תע ס"ק ב) משמע שכיון שהחל לשקול לצורך בנו — חל הדבר עליו בתורת נדר.

ונחלקו ראשונים אם אף ממשכנים את האב על כך. דעת המאירי שממשכנים אותו. ואילו רבינו משולם סבור שאין זו אלא מצוה בעלמא, ולכך אין ממשכנים אותו על כך.

אורח ההלכה

בחמשה עשר בו שולחנות היו יושבין במדינה וכו' בט"ו באדר היו יושבים השולחנים בכל מדינה ומדינה ותובעים בנחת את מחצית השקל מאלו שעדיין לא נתנוה. ומי שנתן להם — קבלו ממנו. ומי שלא נתן — לא כפו אותו לתת. ובכ"ה באדר ישבו השולחנים במקדש לגבות את מחצית השקל. ומתאריך זה והלאה היו כופים את כי מי שלא נתן עד אז שיתן. וממשכנים אותו ולוקחים ממנו בעוטו אפילו בעל כרחו ואפילו היא בסותו. כמשנה. (רמב"ם ספר זמנים הלכות שקלים פ"א ה"ט).

את מי ממשכנים וכו' כל הזכרים (מגיל עשרים) חייבים לתת את מחצית השקל, כהנים לוויים וישראלים וגרים ועבדים כנענים משוחררים. אבל לא נשים ולא עבדים כנענים ולא קטנים. ואם נתנו — מקבלים מהם. כמשנה. (רמב"ם שם ה"ז).

אין ממשכנין את הכהנים אין ממשכנים את הכהנים על מחצית השקל לעולם מפני דרכי שלום. ומכל מקום תובעים מהם עד שיתנו, ואם נתנו מקבלים מהם. כמשנה. (רמב"ם שם ה"י).

כהן שאינו שוקל חוטא הכהנים חייבים בנתינת מחצית השקל כישראל. כרבן יוחנן בן זכאי. (רמב"ם שם ה"ז).

שפע למד את עמי www.hashefa.co.il
© כל הזכויות שמורות. להסדרת אישור שימוש בתכנים נא לפנות לדוא"ל info@hashefa.com

קרבן העדה

דדרכי שלום היינו מפני הכבוד, לפי שעבודת הקרבנות עליהם וכי היכא דלא ליתי לאנצויי. ולי נראה מפני הכבוד – היינו שמחויביים לנהוג בהם כבוד דכתיב "וקדשתו".

ואיסורא ליכא, דכיון דתנאי בית דין הוא על העתיד לגבות – הם מחלו להכהנים.

שנים עשר שבטים יתנו – "זה" בגימטריא שנים עשר, והכהנים והלויים בכלל. **כן משיבין חכמים לרבי יהודה** – דחכמים סוברים דלרבן יוחנן בן זכאי מותר להביא משקלי הכהנים עומר ושתי הלחם, שלא נאמר "וכל מנחת כהן" אלא במנחת כהן יחיד, אבל לא במנחה שיש לו בשותפות עם הצבור. **חטאת יחיד מתה וכו'** – כמו דמצינו שיחיד חלוק מצבור, שחטאת יחיד מתה ואין חטאת צבור מתה, הכי נמי איכא לחלק בין מנחת יחיד למנחת צבור. **וקשיא וכו'** – הש"ס לא סיים למלימתיה דרבי טבי, ומקשי עליה. אי נמי, הא דקאמר בסמוך "והוא מותיב לון" – שינוייא הוא, וכאלו קאמר "אלא". **שאין חטאת וכו'** – מתניתין היא בפרק שישי דיומא. **והוא משיב להן** – וכי שקלים לאו נדבת יחיד הן, ולמה יביא מהן עומר ושתי הלחם?. **כל דעבר בימא יתן** – דהיינו כהנים ולויים וישראלים, שכולן עברו בים סוף. **על הפקודים** – היינו בין אותן שנמנו לבדן בין אותן שנמנו עם ישראל יתנו תרומת ה'. והא דכתב בפרשת "ואלה פקודי" "וכסף פקודי העדה מאת ככר" וגו' דשמעינן דהכהנים ולויים לא נתנו – היינו בתרומת האדנים. אבל בתרומת שקלים לקרבנות צבור – הושוו כולן. **כל דעבר על פיקודייא** – וכהנים ולויים לא עברו במנין לפני משה, אלא הוא הלך לפתחי אלהיהם ומנה אותן.

הלכה ד משנה **קני זבין וזבות** – תורים ובני יונה, שזבין וזבות מביאין, ובכותיים איירי, אבל בנכרים אין זבין וזבות. **כל שהוא נידר ונידב מקבלין מידן** – דכתיב "איש איש" לרבות נכרים, שנודרים נדרים ונדבות כישראל. **וכן מפורש על ידי עזרא** – בשרצו הכותים לסייען, ושלחו להם "נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם", השיבו להם: "לא לכם ולנו לבנות בית" – בשותפות – "לאלהינו", "ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים".

תקלין חדתין

גמרא **כך משיבין חכמים לרבי יהודה** – דחכמים ססירא להו כרבן יוחנן בן זכאי, והשיבו לרבי יהודה לסברתו דסבירא ליה שאינו חייב – אם כן למה קאמר דאינו חוטא. הרי כמו שחלוק צבור מיחיד בחטאת – הכי נמי חלוקים במנחה, שמנחת יחיד קריבה כליל. ואם כן חוטא נמי במה שנאכלת. **וקשיא משיבין כו'** – המקשה לא שביק לאסוקי מילתא דרבי טבי, ופריך: האיך מזכירים בדבריהם לרבי יהודה? דהא איהו פליג אף בחטאת, ומשוה צבור ליחיד! ולא חש לתרוצי, כיון דעל כל פנים מנחת יחיד קריבה כליל, אם כן חוטא נמי הוה. **הוא מותיב לון** – רבי יהודה משיב לחכמים. **זו לא נדבת יחיד היא** – כלומר, לא דמי האי נדבה דשקלים לשארי נדבות יחיד. דכולהו נדבות יחיד לא מסרי להו כלל לצבור, אבל הכא דמסרי לצבור – נפיק להו מתורת נדבת יחיד, אלא כיון דלא מחייבו בהו – לא מסרי להו לצבור יפה. לכך לא הוי ממש כקרבן צבור. לכך סבירא ליה: לכתחילה לא ישקלו, אבל מכל מקום חוטא נמי לא הוה, כיון דמכל מקום מסרי לצבור. **כיון שנמסר** – דסבירא ליה דלא אזלינן בתר רצונם אלא דלמסרו. ולכן סבירא ליה דכהן שאינו שוקל חוטא, דכיון שישקול וימסור לצבור – נעשה קרבן צבור, ובטלה דעתם. **כל דעבר בימא** – וכהנים ולוים נמי עברו בים. והכי קאמר קרא: "כל העובר" – אשר עברו בים סוף על הפקודים, בין שנמנו לבדם ובין שנמנו עם ישראל – כולם יתנו תרומת ה'. והא דכתיב "וכסף פקודי העדה" וגו' והוא מספר בני ישראל בלא לוים – ההיא בתרומת אדנים הוא דכתיב, דלכולי עלמא אין לכהנים ולוים חלק בהם. אבל האי קרא בתרומת שקלים לקרבן איירי. **כל דעבר על פקודייא** – והיינו ישראלים לבדם הם שעברו על הפקודים לפני משה. אבל כהנים ולוים לא עברו לפני משה, אלא הוא הלך לפתחי אהליהם ומנה אותם.

משנה **מקבלין מידן** – ובלבד שימסרו לצבור לגמרי, דלא ליהוי קרבן צבור קרב משל יחיד. **קני זבין כו'** – תורים ובני יונה. **נידר ונידב** – למזבח. **מקבלין מידן** – דתניא "איש איש" לרבות את הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל. **וכל שאינו נידר כו'** – למזבח, אף על גב דנידר ונידב לבדק הבית – אין מקבלין מידם. **וכן מפורש על ידי עזרא** – כשרצו הכותים לסייעם ושלחו להם: "נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם", והשיבום "לא לכם ולנו" וגו'.

עוד שנינו במשנה כי **אמר ר' יהודה שהעיד** בן בוכרי כי כהן השוקל אינו חוטא, ואת דברי ר' יוחנן לבן בוכרי כי כהן שאינו שוקל – חוטא. **אמר ר' ברכיה: טעמא** [הטעם] של **רבן יוחנן בן זכאי:** שנאמר "זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקודש" (שמות ל, יג), "זה" הוא בגימטריא שתים עשרה — **שנים עשר שבטים יתנו,** ובכלל זה שבט לוי, והכהנים בתוכם. ובהסבר השיטות אמר ר' **טבי בשם רב המנונא, כן משיבין חכמים לר' יהודה** על שיטת בן בוכרי: הלא דין הוא **שחטאת יחיד** כשאינה ניתנת להקרבה (ראה מעילה י,ב) דינה שהיא **מתה** (בהכנסתה למקום סגור ומניעת מזון ומים ממנה), אבל **אין חטאת ציבור מתה.** ובדומה להבדל שבין החטאות השונות, יש הבדל גם בין המנחות, **שמנחת היחיד קריבה כליל** על גבי המזבח, **ואין מנחת הציבור** (עומר, שתי הלחם ולחם הפנים הבאות מתרומת השקלים) **קריבה כליל,** אלא הריהי נאכלת. ואם יתנו הכהנים מחצית השקל, תיחשבנה איפוא מנחות אלה למנחת כהן (האסורות באכילה), ונמצא כי בתת הכהן מחצית השקל הריהו גורם שתיאכלנה המנחות הללו באיסור. ותמהנים: **וקשיא** [וקשה] איך יכולים להקשות על ר' יהודה, **וכי משיבין** (מקשים) **לאדם מדבר שאינו מודה בו? דתנן** [שהרי שנינו במשנה] **שאין חטאת ציבור מתה.** ואולם **ר' יהודה אומר: תמות.** והרי שלדעתו אין הבדל בין חטאת הציבור לחטאת היחיד, וכפי שאין לדמות לדעתו חטאת לחטאת כך אין לדמות מנחת יחיד למנחת רבים, ואין הדברים איפוא סותרים את שיטתו! ומעירים: **והוא** ר' יהודה, **מותיב לן** [משיב לנו] על קושיית חכמים על שיטתו מהברייתא: **וכי זו לא נדבת יחיד היא?** שכן כשנותן את מחצית שקלו אינו מתכוין לכוללה לגמרי עם שאר נדבות הציבור, ובמידה מסויימת הריהי נותרת כנדבת היחיד (שדינו שלכתחילה אינו נותן, ואולם אם נתן אינו נחשב כחוטא). **ואינון מתיבין ליה** [והם, חכמים משיבים לו]: **מכיון שנמסרה** מחצית שקלו **לציבור — כמי שהיא נדבת ציבור.**

ומעירים כי מצאנו במקום אחר מחלוקת שעיקרה כשיטות התנאים במחלוקת זו. ששנינו, **כתיב** [נאמר]: "זה יתנו **כל העובר על הפקודים** מחצית השקל בשקל הקודש" (שמות ל, יג). ונחלקו **ר' יהודה ור' נחמיה** בפירוש הדברים. **חד אמר** [אחד מהם אמר, פירש]: **כל** מי **דעבר בימא** [שעבר בים] הוא **יתן,** כלומר, כל ישראל. **וחרנא** [והאחר] **אמר: כל** מי **דעבר על פיקודייא** [שעבר בעצמו לפני משה על הפקודים] לצורך המנין (הישראלים) — **יתן,** ואלה שלא נפקדו עם שאר ישראל אלא נמנו בעצמם (הכהנים והלויים) — לא יתנו. ומסכירים: **מאן דאמר** [מי שאמר] **כל** מי **דעבר בימא** [שעבר בים] **יתן** — **מסייע לרבן יוחנן בן זכאי** שאומר שגם הכהנים חייבים לתת, **ומאן דאמר** [מי שאמר] **כל** מי **דעבר על פיקודייא** [שעבר על הפקודים] **יתן** — **מסייע לבן בוכרי.**

ג הלכה ד משנה אף **על פי שאמרו** במשנה הקודמת כי **אין ממשכנין נשים ועבדים וקטנים** שאינם רוצים לתת מחצית השקל, **אבל אם שקלו** (נתנו מחצית השקל) מרצונם — **מקבלין מידן.** אבל **הנכרי והכותי** (השומרוני) **ששקלו** כדי להיות שותפים לקרבנות הציבור — **אין מקבלין מהן.** וכן **אין מקבלין מידם** מהנכרי והכותי **קיני זבין וקיני זבות וקיני יולדות** (שהם קרבנות העוף המובאים לטהרת טמאים אלו) **וחטאות ואשמות. זה הכלל: כל** דבר **שנידר ונידב,** שאפשר לתת אותו בנדר או בנדבה למזבח — **מקבלין** גם מידן של הנכרים והכותים, **וכל שאין נידר ונידב** למזבח, אלא הוא חובה על ישראל — **אין מקבלין מידן. וכן מפורש על ידי עזרא,** שכאשר רצו הכותים לסייע לישראל בבנין הבית השני, **דאמר** אותם ישראל, **שנאמר: "לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו** כי אנחנו לבדנו יחד נבנה לה' אלהי ישראל" (עזרא ד, ג).

מסורת הש"ס

ד. משנה יומא ו,א. תוספתא יומא ג,ט. ירושלמי יומא ו,א (מג,ג). בבלי יומא נ,א. יומא סב,ב. (סה,א). שבועות יא,ב. (יב,א). תוריות ו,א. תמורה כג,א. תמורה כד,א.

גרסות

א"ר ברכיה בכתי"מ: **א"ר יוחנן.**

ואין מקבלין מהן בכתי"מ מלים אלו חסרות.

וכן מפורש בכתי"מ ודפו"ר: **שמפורש.**

החיים

כותים

בשם "יכותים" מכונים בני אותם עמים (שרק חלקם היו כותים ממש, והיו ביניהם גם בני עמים אחרים) אשר הוגלו לארץ ישראל על ידי מלכי אשור כדי למלא את מקומם של בני ישראל שהוגלו משם. הם התיישבו בשומרון, ומכאן כינויים הנוסף "שומרונים". בספר מלכים ב (פרק יז) מסופר כי בני עמים אלה קיבלו עליהם במקצת את דת ישראל בגלל הפחד מפני האריות שהיו טורפים בהם (ומכאן הביטוי "גֵרֵי אריותי"), אולם מצד שני הם לא עזבו לגמרי את אליליהם. בתחילת ימי בית שני כאשר עלו עולי בבל מן הגולה נתחדדו היחסים בין היהודים לבין השומרונים (ובעלי בריתם. הללו פעלו בדרכים שונות (על ידי הלשנה, הסתה ואף התערבות צבאית) למנוע את בניין בית המקדש וחומת ירושלים. בתקופה זו היו גם בני משפחות אחדות ביהודה (ואף משפחות הכהנים) שהתחתנו עם השומרונים והתבוללו בתוכם. במשך הדורות הבאים היו זמנים שבהם שררו יחסי איבה עמוקים בין השומרונים והיהודים. יוחנן הורקנוס אף עלה על שומרון והחריב את בית מקדשם של השומרונים בהר גריזים. ואולם היו גם זמנים של שיתוף פעולה מסויים (כגון בזמן מרד בר כוכבא). בין חכמי ישראל היו דעות שונות בדבר מעמדם ההלכתי של השומרונים, ולא רק לענין נישואים עימם אלא לכלל היחס אליהם. אולם לבסוף נמנו וגמרו וקבעו כי הכותים נחשבים כגויים לכל הדינים מאחר ומצאו כי הם ממשיכים לעבוד עבודה זרה בדרכים שונות (גם בשל השפעת היוונים והרומאים עליהם). גם במאות השנים האחרונות התעוררו מחדש בעיות אלה, ונשמעו דעות שונות בענין.

עיונים

זה יתנו שנים עשר השבטים יתנו והכונה לשנים עשר השבטים הכתובים על אבני החושן של הכהן הגדול, ובכללם גם לוי. ולא לאלה המוזכרים בתחילת ספר במדבר במנין פקודיהם. שהרי שם לא נמנה שבט לוי (ובני יוסף, מנשה ואפרים, נמנו כשני שבטים) (ר"ש סירילאו).

וקטנים... אם שקלו מקבלין מידם שאלו על כך: הרי מתנת קטן אינה מתנה מן התורה (שמן התורה אין הקטן נחשב כבר קנין), ושקלו אינו יכול איפוא להצטרף עם שקלי הציבור, ואין נוטלים לקרבנות הציבור אלא משל הציבור בלולו?! וביארו אחרונים שכיון שתיקנו חכמים שהוא יכול לתת מחצית השקל, הרי שמדין "הפקר בית דין הפקר" דנו את שקלו כשל הציבור, ומעתה הריהו של הציבור מן התורה (קצוה"ח סימן רלה, הובא בתוס רע"א. וראה נתיה"מ שדהה דבריו). ויש שכתב שמסירת מחצית השקל לציבור אינה מדין מתנה, אלא מדין הקדש, שמקדיש את שקלו מלכתחילה שייחשב כשל הציבור. וכיון שהאי מדובר כאן בקטן שנדריו נדרים (בזכר — מגיל שתים עשרה, ונקבה — מגיל אחד עשרה. ראה משנה נדה פ"ה מ"ו. הבגמרא שם מו,ב), הריהו יכול להקדישו אף שהיהיה של הציבור (גר"ז מנחות כא,ב).

הנכרי אף שישנם קרבנות שיכול הנכרי להביא למקדש (קרבן הנידר ונידב, ונחלקו האם רק עולות או גם שלמים. ראה מנחות עג,ב), זהו דווקא קרבן יחיד שמביא לזכותו, ולא קרבן ציבור. שמיעטו הכתוב שאינו יכול להיות שותף לקרבנות ציבור (ראה תו"כ ויקרא כב, כזה). ולכן אין מקבלים ממנו מחצית השקל, שכן זוהי תרומה לקרבנות הציבור.

והכותי הכותים הם השומרונים, שבזמן שהגלה שלמנאסר את ישראל, הגלה את הכותים מכותא והביאם לשומרון. כותים אלו נתגיירו מחמת פחד האריות שהיו אוכלים בהם, והיו "יראים את ה' ואת פסיליהם היו עובדים" (מלכים ב יז, מא). חכמי המשנה נחלקו האם הם נחשבים לגרי אמת או אין לקבל את גירותם, שהם "גרי אריות" (ראה קדושין עה,ב).

לדעת הסוברים שגירי אריות הם דינם כנכרים — נתמעטו אף הם מן הכתוב הממעט את הנכרי. ולדעת הסוברים שהריהם גירי אמת דינם כישראל — כיון שחלק מתרומת השקלים נועדה לבדק הבית, כבר גזרו עליהם בימי עזרא שלא יהיה להם חלק בבנין הבית (כמפורש להלן במשנה), ולכך אין מקבלים מהם (פני משה להלן דף ה,א).

ואין מקבלין מידם קיני זבין וכו' הזב והזבה והיולדת מביאים קרבן לגמר טהרתם. הזב והזבה מביאים "קן" — שני תורים או בני יונה, אחד לחטאת ואחד לעולה. היולדת, אם היא עשירה הריהי מביאה כבש לעולה ועוף לחטאת, ואם היא עניה הריהי מביאה "קן" — שני תורים או בני יונה לעולה ולחטאת.

ובגמרא (ד,א) מבואר שפסקה זו במשנתנו מתייחסת לכותי בלבד. כיון שהכותים מקיימים חלק מן המצוות שמקיימים ישראל, ובכללן דיני זב וזבה ויולדת, והיה מקום לומר שאם הביאו קרבן אחד מאלה נקבל מהם. ואולם הגוים, כיון שאינם נכללים בדיני זב וזבה ויולדת ודאי שלא יביאו את קרבנם, ואין איפוא צורך למעטם מכך.

אורח ההלכה

אין חטאת צבור מתה חטאת ציבור שאבדה ונמצאת אחר שנתכפרו בעליה בבהמה אחרת, תרעה עד שיפול בה מום, ותימכר, ויפלו דמיה לנדבה. כמשנה. (רמב"ם ספר עבודה הלכות פסולי המוקדשין פ"ד ה"א).

הנכרי והכותי ששקלו אין מקבלין מהן הגוים שנתנו מחצית השקל אין מקבלים מהם. כמשנה. (רמב"ם ספר זמנים שם ה"ז).

כל שנידר ונידב מקבלין מידם מקבלים מן הגויים קרבנות עולה בלבד (בין עולת בהמה, בין עולת העוף. ראה חולין יג,ב ומנחות עג,ב), ואפילו מגוי העובד עבודה זרה. אבל אין מקבלים מהן קרבנות שלמים ולא מנחות ולא חטאות ואשמות, וכן קרבנות עולה שאינם באים בנדר ונדבה, כגון עולת יולדת. כמשנה. (רמב"ם ספר עבודה הלכות מעשה הקרבנות פ"ג ה"ב).

שפע למד את עמי www.hashefa.co.il
© כל הזכויות שמורות. להסדרת אישור שימוש בתכנים נא לפנות לדוא"ל info@hashefa.com